

Taurios širdies pašauktas

Arnoldo Baiyso nuotrauka

Kiekviena nacionalinė literatūra nuo seno didžiuojasi įvykiais vertėjais, praturtinusiais jos aukso fondą pasaulio išmintimi. Jų ne taip jau gausu, ir niekada nebus per daug, nes versmė, iš kurios jie semia, — neišsenkama. Lenkal, pavyzdžiui, pagrįstai didžiuojasi T. Boi-Zelenskio, rusai — N. Liubimovu, mes, lietuviai, irgi esame dėkingi tiems, kurie savo pasiaukojimu triūsū ir talentu sudarė galimybes geriau pažinti kitų tautų kultūrą. Neseniai įsteigta A. Venclovos premija neatsitiktinai atiteko labiausiai nusipelnusiam vertėjui, lietuvių meninio vertimo korifėjui Dominykui Urbui.

Šio žodžio meistro kūryba įdomi jau vien tuo, jog daugiau nei pusės šimtmečio aktyvi literatūrinė jo veikla siekia mūsų vertimų aušrą ir glaudžiai siejasi su tarybinės lietuvių meninio vertimo mokyklos užgimimu bei visais jos vystymosi etapais. Nuo 1932 metų, kai spaudoje pasirodė pirmieji D. Urbo vertimai, jis atkakliai ieškojo naujų darbo principų, gausino raiškios priemonių lobyną. Tai ir yra tas kelias, kurį apskritai nuėjo visa mūsų vertimo mokykla, šiaip ar taip, gimusi anaipol ne tuščiam lauke. Atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, turėta palyginti nemaža vertimų. Šiame bare darbavosi rašytojai B. Sruoga, S. Nėris, V. Montvila, P. Cvirka, P. Vaičiūnas, A. Venclova, K. Boruta ir rimtai užsirekomendavę vertėjai praktikai M. Miškinis, E. Viskanta, P. Povilaitis, J. Talmantas.

D. Urbas, dar mokydamasis Kauno universiteto humanitarinių mokslų fakultete, pradėjo dirbti „Sakalo“ leidykloje, kuri, jo paties žodžiais tariant, „ypatingai rūpinosi, kad jos leidinių kalba būtų gera“, tad jo pareiga „visų pirma buvo padėti autoriams ir vertėjams — pakonsultuoti, patarti arba ir stačiai pataisyti leidinių tekstą kalbos atžvilgiu“ („Tarybų Lietuvos rašytojai“, t. II, p. 438). Kaip tik tada ir pradėjo rodytis periodikoje pirmieji jaunovo vertėjo darbai — Čechovas, Gogolis. „Pasirinkimą lėmė ta aplinkybė, kad tada didžiama mūsų jaunųjų skaitytojų nemo-kėjo rusiškai, o likti visai nepažinus rusų klasikos būtų per didelis nuostolis.“ Apskritai domėjimasis rusų klasika — A. Puškinu, L. Tolstojum, I. Turgenėvu, M. Gorkiu, F. Dostojevskiu — buvo nepaprastas, tačiau dabar, žvelgiant iš kelių dešimtmečių perspektyvos ir ano laikotarpio vertimus, aiškiai matyti, jog visi jie, išskyrus vieną kitą, neišlaiko rimtos kritikos dėl visiškai objektyvių priežasčių: dar nebuvo susiformavęs požiūris į grožinės literatūros vertimą kaip į sudėtingą ir aukštą meną, rūpinasi ne tiek ištikimybę originalui, kiek kalbos sklandumu, žodīgumu, be to, daug ką lėmė leidyklų komerciniai sumetimai, ideologinis nusistatymas.

Iki 1948 metų, kada pasirodė pirmas didelis darbas — L. Tolstojaus „Prisikėlimas“, D. Urbas tobulinasi, mokosi kalbų (išmoka rusų, lenkų, latvių, prancūzų,

vokiečių, jidiš kalbų). Nuo tada beveik kasmet išeina po vieną rusų klasikos ar pasaulinės literatūros veikalą, o dabar, kaip juokaudamas sakosi vertėjas, jo verstų knygų lentyna siekianti kelis metrus. Nors ir daug, ir įvairaus pobūdžio knygų sudaro kūrybinį balansą, vis dėlto reiklī ir griežta jų atranka byloja apie subtilų vertėjo skonį. „Dalykas toksai, — aiškina pats vertėjas, — kad, matote, versti kokį niekniekį vertėjui yra lengva, bet iš to jis nieko negauna sau; versti genialaus menininko kūrinį — uždavinys sunkus, bet užtat jo sprendimas ugdo patį sprendėją ir teikia didelę moralinę satisfakciją.“

Ir tai savaime suprantama: kad ir koks talentingas būtų žodžio meistras, jis negali vienodai gerai versti pačių skirtingiausių autorių. Ne veltui sakoma, kad vertėjui geriausiai sekasi perteikti tai, ką jis pats būtų galėjęs parašyti ar papasakoti. Ten, kur kitiems vertėjams sunkiausia, kur jie dažniausiai klumpa, nesugebėdami rasti išeitį, D. Urbas jaučiasi kaip žuvis vandenyje — jam labiausiai prie širdies kūriniai, parašyti sodria liaudies šneka, braškėte braškantys nuo idiomų, švankių žodelyčių, senelių išminties. Neatsitiktinai 1949 m. susipažinęs su šmaikščiu žydų rašytoju Solom Aleichemu (apysakų rinkinys „Tevjė pienininkas“), po dešimties metų D. Urbas grįžta atgal prie pamėgto autoriaus ir pateikia naują knygą „Trys našlės“ (apysaka ir apsakymai), sužavėdamas skaitytojus nepaprastai žodinga lietuvių kalba, neišsamiamaus jos turtais. Iš to nereikia daryti išvados, jog besaikiš žodīgumas — gero vertimo matas. Aišku, spalvinga vertimo leksika anaipol negali užtemdyti originalo nacionalinio kolorito, kuris sukuriamas, aprašant to krašto gamtovaizdį, buitį, gyvenimo sanklodą, liaudies papročius ir daugybę kitų ypatybių, bet vertėjas privalo turėti sąkio nuovoką ir neperžengti tų ribų, kurias apibrėžia aplink save originalo autorius. Tai puikiai jautė D. Urbas, imdamasis tokio spalvingo autoriaus kaip F. Gladkovas.

Vargu ar be tos aukštosios lituanistikos mokyklos, be ilgametės patirties vertimų baruose būtų įmanomas žingsnis į didžiausią laimėjimą, kuris turėtų būti puiki vertimo meno pamoka ne vienai mūsų plunksnos darbininkų kartai. Tai nemirtingas didžiojo prancūzų humanisto F. Rablė veikalas „Gargantua ir Pantagruelis“, kurio vertimas pareikalavo ištisų šešerių metų atkaklaus ir kruopštaus darbo. Nes ir vertėjas neapsieina be juodo darbo, apie kurį stengiamasi kaip galima rečiau kalbėti ir rašyti, lyg tai žemintų jo kūrybą. O juk genialumas, pasak genialaus amerikiečių išradėjo T. A. Edisono, tai du procentai įkvėpimo ir devyniasdešimt aštuoni procentai prakaito liejimo. Jau pati originalo apimtis — daugiau nei tūkstantis puslapių — nejučia kelia baimę ir pagarbą veikalui. Be to, knyga parašyta senąja prancūzų kalba. Bet čia dar

pusė bėdos. Dažną vertėją įvartytū neviltingai nepaprastai turtinga Rablė leksika: jo herojai šneka sodžiaus žmonių, provincijos bajorijos, dvasininkijos kalba, mokytų scholastų žargonu, gilindamiesi į filosofijos, teologijos, architektūros, filologijos, medicinos, vyndarystės, sviesto sukimo, jūreivystės ir begalę kitokių klausimų. Skaitant atrodo, kad nėra tokios srities, kurios savo veikale nebūtų palietęs Rablė. Tad vienerius metus, pasak vertėjo, teko paaukoti vien originalui studijuoti, svarstyti, koku „raktu“, kokia tonacija prakalbinti lietuviškai senovės prancūzų milžinus. O „raktas“ buvo paties autoriaus nurodytas „Gargantua“ antraštiniame lape: „Knyga pilna pantagriuelizmo.“ O kas per daiktas tasai „pantagriuelizmas“ — buvo žinoma iš „Pantagriuelio“ knygos. Šiuos ir kitus klausimus, susijusius su Rablė veikalo vertimu, pats D. Urbas labai vaizdžiai dėsto straipsnyje „Iš vertėjo patirties“ („Meninio vertimo problemos“, 1980).

Ir dabar, skaitydami šį vertimą lietuvių kalba, matome, jog D. Urbas ne veltui praleido tiek metų prie prancūzų humanisto, jam iš tikrųjų pavyko „išlaikyti tokį toną, kad pasakojimo ar aprašinėjimo forma būtų lengva, linksma, grakšti, kad vidinė vaizduojamo pasaulio atmosfera visur būtų jauki, žaisminga, „pantagriueliška“ ir kad autoriaus šūviai, nešą idėjinį krūvį, taikliai pasiektų taikinį“. Vargu ar verta pritarti tiems kritikiškiams, kurie bando menkinti šį tikrą milžino darbą, „ieškodami liūto karčiuose blusų“, kurių, savaime suprantama, ieškant galima rasti. D. Urbas pats prisipažįsta, jog su šiuo Renesanso kūriniu nelengva „galynėtis žmogui, kuris nėra milžinas“. Tačiau reikia atsiminti, kokį šuoį teko padaryti vertėjui iš XVI a. Prancūzijos į šią dieną Lietuvą. Kitų šalių vertėjai, imdamiesi Rablė veikalo, turėjo po kojomis tvirtą pagrindą — Renesanso ir humanizmo laikotarpio nacionalinę pasaulietinę literatūrą. O kuo turėjo remtis D. Urbas? „Reformacinio sąjūdžio knygos labai vertingos kitais atžvilgiais, bet Rablė vertimo reikalui iš jų neusikursi“, — sakosi vertėjas tame pat straipsnyje.

Teko vėl keltis atgal į vaikystės dienas prie Suojos krantų, klausytis atmintyje tebeskambančių „talaluškų“, liaudies išminties ir sąmojo perlių, o ten, kur nebegebėdavo ši mokykla, — remtis keturiadesimties metų vertėjo patyrimu ir pačiam imtis žodžių darybos, sekant autoriaus pavyzdžiu.

— Knygai išėjus, po metų vertėjas, „pasil-sėjęs ir atitokęs nuo to darbo“, pamatė, „kiek dar jame kas būtų taisytina“. „Pirmiausia, — sakosi jis, — jei tai būtų galima, gėrokai dar pridėčiau šlifos, kad sakinyb būtų šmaikštesnis, lakesnis, kad frazė savo ritmika ir intonacija geriau atlieptų originalą. Ir pavienius dalykus kai kuriuos šiandien jau kitaip išversčiau.“ Prabėgo keturiolika metų, ir vertėjo norai išsipildė. Rablė veikalas buvo įtrauktas į „Pasaulinės literatūros bibliotekos“ seriją, ir dabar D. Urbas vėl sėdi prie pamėgto kūrinio, vėl sprendžia problemas, kurios galbūt, prašlinkus penkiolikai metų, atrodo spėjtinios kitiškiškai. Paradoksalu, bet, kaip visuotinai pripažįstama, vertimai sensta nepalyginamai greičiau už originalus: genialus pasaulinės literatūros kūrinys, kad ir tolimas, svetimas mums psichologiniu ir laiko požiūriu, vis dėlto nepraranda savo reikšmės, o vertimai, kad ir kokie genialūs būtų, ilgainiui nusi-dėvi, netenka įtaigumo, nes tai, pasak čekų meninio vertimo teoretiko I. Levio, savo esme ne vientisi dalykai, o veikiau hibridai, dviejų struktūrų konglomeratai. Laikui bėgant tarp tų dviejų struktūrų —

originalo turinio bei formos ypatybių ir su vertėjo kalba susijusių meninės raiškos priemonių kompleksu — tolyn labyn aštrėja prieštaravimai. Tai jausdamas, vertėjas priartina savo kūrinį prie laiko dvasios, prie pažengusios tautos kultūros, prie ūgtelėjusių skaitytojų reikalavimų. Kita vertus, tobulėja ir pats menininkas, ugdydamas savo požiūrį į vertimo meną.

Aišku, naivu būtų manyti, jog kiekvienas naujas D. Urbo darbas kokybiškai prašoka ankstesnįjį. Kūryboje tai neįmanoma, juo labiau kai kalbama ne apie rašytoją prozininką, o apie vertėją, kuris norom nenorom priklauso nuo verčiamo dalyko — tasai gali būti ir geresnis, ir prastesnis už ankstesnįjį, daugiau ar mažiau atitiktį vertėjo pasaulėjautą, meninį skonį, kūrybinę prigimtį.

Kaip D. Urbas siekia tobulumo, matyti iš to paties vertimo skirtingų leidimų analizės. Tokių atvejų, kai, vertėjui gyvam esant, jo vertimai leidžiami pakartotinai, pasitaiko ne per dažniausiai, bet mes turime galimybę sugretinti (net!) keturis jo atkurto L. Tolstojaus romano „Prisikėlimas“ leidimus (1948, 1957, 1963, 1972). Ir ką gi, pakanka tik pasidėti šalia vienas kito visus keturis leidimus, kad įsitikintum, kaip ryškiai skiriasi paskesnieji vertimai nuo paties pirmojo: akivaizdu, kokį kokybinį suolį padaro vertėjas per vieną dešimtmetį. Būtų labai įdomu (ir pamokoma)

plačiau panagrinėti šį atvejį, tačiau taupumo sumetimais apsiribosiu vienu pavyzdžiu: „Tą patį darome ir mes, — galvojo Nechliudovas, — gyvendami klaidingai įsitikinę, kad patys esame savo gyvenimo šeimininkai, kad jis duotas mūsų malonumui. O juk tai, aišku, nesąmonė“ (1948, p. 553) — „Lygiai taip darom ir mes, — galvojo Nechliudovas, — gyvendami tuo pačiu įsitikinimu, kad mes patys esą savo gyvenimo šeimininkai, kad jis esąs mums duotas vien mėgautis sau. O juk šitai, aišku, yra paika“ (1972, p. 571).

Iš to vieno pavyzdžio matyti, jog pinnajame leidime ryškus siekimas laikytis kaip galima „arčiau“ originalo, aukojant minties aiškumą ir gimtosios kalbos normas, tuo tarpu paskutiniajame vertėjas jau laisvai valdo frazę, autoriaus mintį perteikia lankščiais šnekamosios kalbos sakiniais, anaipol nutoldamas nuo originalo, o priešingai — išgyvendamas į jį, ištikimai perduodamas L. Tolstojaus kūrinio stiliaus ypatybes ir dvasią.

D. Urbo vertimai — puiki mokykla kiekvienam vertėjui, tik mokytis derėtų ne aklaai nusitveriant vadinamųjų „urbizmų“, t. y. retesnių žodžių, neįdėtų į „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“, o nuosekliai studijuojant jo darbus ir kritiškai perimant jo patyrimą, sukauptą per kelis dešimtmečius. Šia prasme yra gražiai atsiliepęs K. Ambrasas-Sasnavas (kn. „Meninio vertimo problemos“, p. 75—76): D. Urbo „didžiausias nuopelnas — ne keli straipsniai, o tie neapkalbėti, neišlukštenti ir kritiško žodžio tinkamai nepasverti lobiai — /.../ vertimai, kurių iš tikro turime gerą ir gražią šūsnį“. Šalia minėtųjų rikiuojasi O. Balzakas („Tėvas Gorijo“, „Prarastos iliuzijos“), E. Zola („Moterų laimė“), Moljeras („Don Zuanas“), F. Dostojevskis („Užrašai iš mirusiųjų namų“, „Lošėjas“), H. Falada („O kas dabar, mažasis žmogau?“), M. Jastrunas („Adomas Mickevičius“), V. Reimontas („Fermentai“) ir daugelis kitų pasaulinio garso vardų.

Dar mokydamasis gimnazijoje, vėliau — Panevėžio mokytojų seminarijoje ir Kauno universitete, D. Urbas gyvai domėjosi kraštotyra, rinko tautosaką. Šis domėjimasis negęsta ligi šiol ir didžiai praverčia tiesioginiame darbe — D. Urbas padarė ženklų įnašą į pasakų vertimų barą, pratešdamas J. Balčikonio, K. Borutos tradicijas. Vertėja ir tautosakininkė D. Krištopaitė, nagrinėdama rusų pasakų vertimus, taip apibūdina jo darbą: „Kaip vertėjas K. Borutai nenusileidžia ir D. Urbas, taip pat patyręs stilistas ir žodžio meistras /.../ Jis verčia labai tiksliai ir, minimaliai nutoldamas nuo originalo, sugeba vaizdingai perteikti jo sudėtingą stilistiką. D. Urbo, kaip pasakų vertėjo, kalba — tai natūrali gero pasakininko kalba, labai gyva, žodinga ir vingri. Ji vykusi ir šalkinga, per daug nesulietuvina verčiamų pasakų“ (kn. „Meninio vertimo problemos“, p. 297). Vis dėlto pasakų vertimų viršūne laikytinas H. K. Andersenas. Pasidėjęs šalia originalą (pasak paties D. Urbo, jis ne taip jau puikiai moka danų kalbą, kad galėtų versti iš originalo), D. Urbas sugebėjo taip įsiskaityti į autorizuotą vokišką vertimą, kad pajustų idėjinę ir emociinę kūrinio nuotaiką ir perteiktų ją remdamasis savo ilgamete patirtimi. Leksika, sintaksinės struktūros, gramatinės konstrukcijos — viskas pajungta vienam tikslui: parodyti Anderseną tokį, kokį jį matė danų skaitytojai. D. Urbas atmetė pernelyg lengvą „pasakininko“ metodą — jam kuo mažiau rūpėjo propaguoti kalbos turtus, mėgautis vaizdingais liaudies posakiais, nežabotų žodingumu. Su tramdęs savo kunkuliuojančią prigimtį, jis atkūrė pasakas sodria infektualia miestiska kalba, labai turtinga ir sykiu be galo paprasta, tokia, kokia parašytas originalas. Tokiu pat metodu perkurta ir F. Fiumano apdorota vokiečių liaudies pasaka „Lapinas Reinėkis“, pasirodžiusi 1984 m. Tiek Anderseno pasakos, tiek „Lapinas“ — naujas žodis pasakų vertimo praktikoje.

Taurios širdies pašauktas į sunkų vertimų barą tokiu atsakingu laikotarpiu, kai leidėjai ir vertėjai tik mynė takus, D. Urbas išugdė ištisą plejadą redaktorių ir vertėjų (E. Stravinskiene, V. Visocką, A. Druktenį, S. Sabonį ir kt.), koregavau tuo metu beįsigalintį tariamo tikslumo metodą, reikalavo, kad vertimai būtų rimtas literatūros darbas. Ir dabar, jau senokai palikęs „Vagos“ leidyklos sienas, kur vaisingai triūsė daugelį metų, D. Urbas mielai konsultuoja redaktorių ir vertėjų, nė neketina apleisti savo baro ir žada, jei leisianti sveikata, padovanoti mūsų skaitytojams J. V. Gėtės autobiografinį romaną „Poezija ir tikrovė“.

Man rodos, to pakanka, kad skaitytojas susidarytų nuomonę apie pirmojo A. Venclovos premijos laureato D. Urbo kūrybą ir susidomėtų tolesniais darbais, o jų, reikia manyti, sulauksime dar įdomesnių, dar brandesnių.

VALDAS PETRAUSKAS

Literatūra ir menas 1986 m. vasario 22 d. Nr. 8 (2044)